DOI: 10.33270/03263801.6
УДК 343.97+159.9

ТИМОШЕНКО Віра*
доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2947-5627
КОРОЛЬЧУК Віктор
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, заступник начальника відділу організації освітнього процесу Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1104-3175

Психологічні та кримінологічні аспекти агресії й агресивності

Анотація. У статті висвітлено проблему агресії та агресивності в сучасному світі. Обґрунтовано, що до агресивних дій може призводити загальна соціальна напруженість, індивідуальні, групові та рольові фрустраційні чинники. Зазначені процеси суттєво загострюються під впливом воєнних дій та корупції в Україні, що й зумовлює актуальність дослідження. Мета статті полягає в з'ясуванні соціальних і природних детермінант агресивної поведінки, визначенні причин агресивності людини та можливостей її нейтралізації. Методологічну основу дослідження становлять системний та історичний підходи, а також формально-логічний метод, прийоми індукції та дедукції, аналізу й синтезу, принцип відображення, згідно з яким усі психічні явища є результатом відображення навколишнього світу. У висновках констатовано, що основна причина агресії полягає в стані суспільства, матеріальних і духовних умовах існування людей. Агресію визначено як адаптивну реакцію, яка дає переваги окремим людям. Контроль агресії також є адаптивною реакцією, яка має вибіркову перевагу для людей. Кримінальна агресія реалізується в насильницькій злочинності, якій властиві жорстокість (садизм), високий ступінь зухвалості й цинізму, безжальне та безкомпромісне ставлення до жертви злочину. Наукова новизна полягає в обґрунтуванні думки, що усунути всі фактори агресивної поведінки неможливо. Її можна лише певною мірою контролювати, передусім шляхом застосування покарань. Вивчення психологічних, фізіологічних, біохімічних, спадкових, ситуативних та інших механізмів гніву, ворожості, насильства й агресії надає ученим широкі можливості для винайдення шляхів запобігання кримінальній та девіантній поведінці й лікуванні психічних захворювань. У цьому полягає практична значущість дослідження.

Ключові слова: конфлікт; ворожі емоції; фрустрація; депресія; насилля; гнів; насильницька злочинність.

Історія статті:
Отримано: 18.03.2026
Прийнято: 16.04.2026
Опубліковано: 29.05.2026

Рекомендоване посилання:
Тимошенко В., Корольчук В. Психологічні та кримінологічні аспекти агресії й агресивності. *Юридична психологія.* 2026. № 1 (38). С. 53–63. DOI: 10.33270/03263801.6

*Відповідальний автор

© Тимошенко В., Корольчук В., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Проблема агресії є однією з найбільш актуальних проблем сучасної науки. Термін «агресія» (франц. *agressif* – агресивний, войовничий, від лат. *aggressio* – напад) використовують у багатьох науках, але найбільше його досліджують психологія, психіатрія, біологія, соціологія, право, етика й філософія. Як відомо, історія людства пов'язана з насиллям, війнами, що є крайньою формою агресії, небезпечною для всього живого. Усвідомлена агресивна поведінка, жорстокість, навіть отримання задоволення від чужих страждань – усе це, на жаль, завжди було притаманне людині. Нині, за небаченого раніше поширення зброї у світі, буденність агресивної поведінки, легкість, з якою вбивають як військових, так і цивільних, стала серйозною загрозою існуванню глобальної цивілізації. Зараз світова спільнота стурбована російсько-українською війною, під час якої вже загинули сотні тисяч людей, перманентними конфліктами на Близькому Сході та в Африці, геополітичним суперництвом між Китаєм і США. Занепокоєння зумовлює зростання військових бюджетів країн світу, поширення ядерної зброї, активізацію міжнародних терористичних організацій тощо. Слід зазначити, що до агресивних дій може призводити соціальна напруженість із будь-якого приводу. Це може виявлятися як невдоволення ситуацією, агресивна налаштованість, агресивні наміри, що не стали дією, проте наявні у свідомості груп населення у формі звинувачення когось (іншої групи, організації, інституту) за незадовільний стан справ. Зазвичай суб'єкт, що вдається до агресивних дій, вважає, що вони сприятимуть послабленню соціальної напруги. Однак насправді це лише посилює її.

Напруженість не обов'язково зумовлює вплив зовнішнього світу. Вона може виникати й за уявного відтворення дій і прогнозування їх можливих наслідків. Психічна напруженість може виникати й зростати з нічого, за умови, коли немає ніяких дій, але її наслідки – зміни в стані індивіда й агресивні реакції – можуть бути цілком реальними й важкими не лише для окремих людей, а й для спільнот і суспільства загалом. Напруженість може тривати довго, не виявляючись, і одного разу раптово призвести до конфлікту з якогось, на перший погляд, незначного приводу. В одних випадках індивід виявляє агресивність у відповідь на щось, що дратує його особисто, в інших – агресивна поведінка є результатом дотримання вимог чи норм якоїсь групи. Тоді агресивність необов'язково є наслідком внутрішнього стану людини, але в будь-якому разі виявляється в її поведінці. Агресивні форми поведінки можуть бути й стереотипами, необхідними для виконання деяких соціальних ролей у певному соціальному контексті. Тобто агресивну форму поведінки можуть зумовлювати індивідуальні, групові й рольові фрустраційні фактори або функціонально-рольові потреби. Впливаючи на психіку індивіда, усі ці фактори виявляються в його орієнтованості й поведінці. Перебуваючи в стані психічної напруги, він необов'язково схильний до агресивних реакцій. Водночас не кожний індивід, схильний до агресивних реакцій, завжди перебуває в стані напруги.

Наразі зруйноване буденне життя й традиційні цінності, що здавалися непорушними, відбулися зміни в усіх соціальних нормах та основах соціального порядку. За таких умов людина відчуває гостру фрустрованість, наслідком якої є підвищення екстрапунітивності. Екстрапунітивні реакції (реакції зовнішнього звинувачення) є типом поведінкових відповідей на фрустрацію (розчарування), коли людина звинувачує в проблемі зовнішні фактори – інших людей чи обставини, а не себе, спрямовуючи агресію назовні. Це виявляється в гніві, збудженні й перекладанні відповідальності на когось, кого вона вважає винним. Надалі людина може адаптуватися до нових умов, а може й не адаптуватися, виявити агресію та вчинити злочин, що засвідчує особливу важливість й актуальність контролю людської агресивності, оскільки вона є рушійною силою деструктивності та небезпечним криміногенним фактором.

Метою статті є з'ясування соціальних і природних детермінант агресивної поведінки, визначення причин агресивності людини та можливостей її нейтралізації для попередження протиправної поведінки.

Огляд літератури

Проблема агресивної, насильницької поведінки стала об'єктом інтересу низки українських і закордонних учених. Вони по-різному пояснюють причини й механізми агресивної поведінки людини. З. Фрейд (1982) і К. Лоренц (2021) пов'язували агресію з інстинктом. Водночас Л. Берковіц, концепцію якого досліджує Н. Дрндаревич (2021), визначав агресивну поведінку як реакцію на фрустрацію, яку зумовлюють зовнішні стимули. Деякі автори вважають агресію результатом соціального навчання (Pretorius, & Herbst, 2025). Вплив психічного здоров'я на деструктивну поведінку людей досліджують І. Кобата, Е. Фукуура, Ю. Каба, Ю. Сігемацу (2025). Використання генетичних прогнозів агресивної поведінки в системі кримінального правосуддя проаналізували П. Рефоло, С. Ферракуті, С. Грассі, К. Раймонді, Д. Меркурі, М. Зедда, Д. Ауліно, А. Д. Спаньйоло, А. Оліва (2025). Зв'язок між психічним здоров'ям, злочинністю й насиллям визначали Ч. Галле, К. Ц. Пепеласі, Н. Піларіну, А. Фумагаллі (2020). Вплив різних психічних розладів на насильницьку поведінку дослідили Д. Уайтінг, П. Ліхтенштейн і С. Фазель (2021). Деякі філософсько-правові й теоретико-правові аспекти агресивної поведінки вивчала І. М. Жаровська (2023). Праці зазначених авторів засвідчують, що прихильники

психоаналітичного й еволюційного підходів вважають агресію вродженою, генетично запрограмованою формою поведінки. На думку необіхевіористів, агресія формується протягом життя й тому піддається корекції. Результати емпіричних досліджень засвідчують користь другої позиції, згідно з якою агресія зумовлена як когнітивними, так і емоційними механізмами та залежить від індивідуальних і ситуаційних факторів. Щоб зменшити ймовірність агресивної поведінки, психологи запропонували цілу низку дій, що дають змогу вплинути на когнітивне оцінювання подій, емоційний стан і поведінкові навички потенційного агресора. Проте постає питання: які люди найчастіше вчиняють агресивні дії та насильницькі злочини, які детермінанти кримінальної агресії та в чому її особливості. Нині проблема визначення всіх детермінант агресивної поведінки залишається невирішеною. У дослідженнях, які не враховують конкретно-історичні умови соціальних явищ, відбувається змішання понять «агресія» та «насильство», ототожнення агресивних, насильницьких дій індивідуального характеру, зокрема злочинних, із виявами соціально-політичного насильства, попри те, що вони мають різну природу та детерміновані зовсім різними причинами й умовами. З огляду на реалії нашого часу, аналіз певних аспектів цієї проблеми є актуальним. Автори статті вважають такий аналіз своїм завданням.

Матеріали та методи

Методологічну основу дослідження становить системний підхід, за якого діяльність та особистість постають цілісними, взаємопов'язаними системами, що складаються з елементів (функцій) та відносин, де властивості цілого не зводяться до суми складових. Особистість та її агресивну поведінку визначено як частини більших систем (інституту, організації, спільноти), ураховано всі ресурси, внутрішню структуру, зв'язки між елементами та зворотний зв'язок, що забезпечує можливість функціонування й розвитку кожного елемента як окремо, так і в комплексі з іншими елементами. У такий спосіб реалізують загальні психологічні принципи детермінізму, розвитку й системності, вивчають їхню значущість у реалізації агресивної поведінки.

Використано історичний підхід до дослідження агресивності людини як продукту розвитку в процесі спілкування з іншими людьми, а також як наслідку еволюції психіки людини, її індивідуальних особливостей.

Застосовано також формально-логічний метод і прийоми індукції та дедукції, аналізу й синтезу, завдяки чому проаналізовано кримінальну поведінку людини та її наслідки, модельовано правові ситуації, а також досліджено психологічні аспекти прийняття рішень згідно з чіткими правилами логіки та мислення, абстрагуючись від емпіричних даних.

Автори взяли за основу принцип відображення, що дає підстави для висновку, що всі психічні явища є результатом відображення навколишнього світу. Психічні явища тлумачать як різні форми та рівні суб'єктивного відображення об'єктивної дійсності. Психічне відображення є суб'єктивним, але його зміст детермінований об'єктивною реальністю. Результатом стало визначення основних причин і мотивів агресивної кримінальної поведінки.

Результати й обговорення

Юридична психологія визначає агресію як мотивовану, деструктивну поведінку, що порушує правові й моральні норми, спрямовану на заподіяння дискомфорту або шкоди, яка може бути як фізичною, так і вербальною, а також має значення для кваліфікації правопорушень. Причому шкоди може зазнати як одна людина, так і спільнота, або соціум загалом. Агресія завжди пов'язана зі шкодою або небезпекою її завдати. Метою агресора, який діє усвідомлено, є саме завдання шкоди. Умовно, агресія мотивована наміром завдати шкоди об'єкту агресії. Лише у разі садистського вияву агресії метою є страждання жертви. Власних страждань прагне лише мазохіст. У цьому разі мотив стосується наслідків, що настали, або самої дії, і збігається з метою. Визначення мотиву відповідає на запитання, чому людина діяла саме так, а не інакше. Мета визначає напрям дій та їхній результат.

Юридична психологія вивчає причини агресії, які можуть бути як зовнішніми (стрес, конфлікти), так і внутрішніми (психічні розлади, особливості особистості). Зокрема війна, як одна із зовнішніх причин агресії, тягне за собою посттравматичні розлади в багатьох людей, які безпосередньо брали участь у військових діях та які постраждали в зоні цих дій, у їхніх близьких і родичів, і тих, хто за цим спостерігає навіть завдяки засобам масової інформації. Це стосується й населення, яке потерпає від обстрілів, ракетних атак, ударів безпілотників, яке змушене кілька діб не спати, сидіти в підвалах, або у своїх квартирах без води, тепла й світла. Такі умови існування є руйнівними для психічного й фізичного здоров'я людей. Істотним чинником агресії в українському суспільстві є також корупція, реальних результатів боротьби з якою наразі не помітно, а наслідком її існування стало різке зниження рівня життя та маргіналізація населення (Tymoshenko et al., 2021).

Загалом категорія «агресія» має нейтральне значення та може бути як позитивною, яка слугує життєвим інтересам і виживанню, так і негативною, орієнтованою на задоволення власне агресивного потягу. Розрізняють два типи агресії:

ворожу й інструментальну. Єдина мета ворожої агресії – заподіяти шкоду, натомість інструментальна агресія має на меті не заподіяння шкоди, а досягнення будь-якої іншої позитивної мети. Обидва види можуть виявлятися як під контролем свідомості, так і поза ним. Серед видів агресивних людей вирізняються ті, що постійно поводяться різко з оточенням та за певних обставин здатні завдати йому фізичної шкоди, і ті, що зовні підкоряються суспільним нормам, але мають таємну пристрасть – патологічну потребу в садизмі. Деякі з них стають серійними вбивцями. Також розрізняють агресію відкриту й приховану. Агресія може виявлятися у прямій чи непрямій формах та класифікуватися за декількома видами, як, наприклад, фізична, вербальна, схильність до роздратування та негативізм. Водночас агресію може бути адаптивною реакцією, що може призвести до певних переваг, таких як використання чи захист ресурсів (Navas-Casado, García-Sancho, & Salguero, 2023).

Також розрізняють агресію недиференційовану, локальну, ворожу та жорстоку (Wulandaria, & Nurhamida, 2024). Недиференційована агресія не має предмета агресії, відрізняється від цілеспрямованої агресії (інструментальної), виявляється в безпричинних скандалах навіть із незнайомими людьми та раптових, вибухових спалахах гніву або ворожості, які не відповідають ситуації, не мають чіткої, конкретної мети або завдання. Їй властиві імпульсивні дії, такі як крики, удари або знищення майна. Наприклад, вияв агресії в коментарях у Фейсбуці, коли через наявність іншої думки щодо погоди людину принижують, ображають, а часом і погрожують їй.

Локальній агресії властивий менший ступінь роздратування суб'єкта, який спочатку намагається запобігти агресивним діям, а якщо його зусилля є безрезультатними, переходить до словесних образ або навіть бійки.

Ворожа агресія відображає світоглядну позицію суб'єкта та виявляється в ігноруванні контрагента, невтручанні, запереченні, що супроводжують ненависть, злість, заздрість тощо. До активних дій такі агресори вдаються не одразу й не завжди.

Агресія жорстока виявляється в заподіянні фізичної шкоди та/або завданні психічної травми. Приводом для агресивних дій у цьому разі є вороже ставлення до конкретної людини або будь-кого.

Агресія може бути пасивною, за якої виявом ворожості є впертість, ігнорування чи саботаж. Є можливою й аутоагресія – спрямування агресії на самого себе, самоушкодження, самопринижения чи самознищення.

Результати патопсихологічних досліджень засвідчують, що практичне значення мають такі види агресивних реакцій: фізична агресія (напад); непряма агресія (злісні плітки, жарти, вибухи люті); схильність до подразнення (готовність до вияву негативних почуттів за найменшого збудження); негативізм (опозиційна манера поведінки від пасивного опору до активної боротьби); образа (заздрість і ненависть до оточення, спричинені дійсними або вигаданими відомостями); підозрілість у діапазоні від недовіри й обережності до переконання, що всі люди завдають шкоди або планують її; вербальна агресія (Baron, & Richardson, 1994).

Юридична психологія досліджує етапи розвитку агресії (від вербальної до фізичної) та шляхи корекції, аналізуючи зв'язок агресивної поведінки з кримінальними та адиктивними виявами.

Загальновідомо, що мотив – це внутрішній психологічний фактор, який спрямовує та визначає вибір поведінки людини. Виокремлюють різновиди мотивів агресивної поведінки (DeMuth, 2023), зокрема: патологічні, що виявляються у вигляді психозів, марення, галюцинацій тощо (часто є наслідком психічних захворювань і відхилень); ворожі, що спричиняють емоційні зриви, спалахи люті, ненависті, гніву; гедоністичні (агресія є інструментом отримання задоволення); авторитарні, що виявляються в прагненні до влади (одержимість прагненням домінувати над оточенням за будь-яку ціну); нігілістичні (агресія є способом порушення загальноприйнятих правил і норм); мотиви психічної саморегуляції (прагнення врівноважити власний емоційний стан); захисні мотиви (здійснення актів проактивної чи реактивної агресії); мотиви набуття й досягнення, провокують агресію, яка виявляється для заволодіння матеріальними цінностями, підвищення соціального статусу; мотиви слідування (виявлення агресії з метою дотримання встановлених соціальних норм; маргінальна, соціально активна, звична, конформістська поведінка) (Li et al., 2022).

Основними причинами агресивної девіантної поведінки, тобто зовнішнім чи внутрішнім приводами, що запускають дію, зазвичай визнають довгострокові фізичні й психічні навантаження, професійні та сімейні невдачі, алкогольну чи наркотичну залежність, тривалий прийом антидепресантів, травми психологічного характеру, нестачу повноцінного відпочинку тощо (Tordjman, 2022). Виявам агресії може сприяти емоційний стан. Люди, які не вміють регулювати свій гнів та інші емоції, можуть з більшою ймовірністю поводитися агресивно, намагаючись виправити, припинити або уникнути неприємних емоційних станів. Надмірне регулювання емоцій також може призводити до агресивної поведінки, посилення негативних настроїв, зниження стримувальних факторів агресії, порушення процесів прийняття рішень, послаблення соціальних зв'язків, підвищення фізіологічного збудження та перешкоджання розв'язанню складних ситуацій.

У сучасній науці увагу зосереджують на зовнішніх (негенетичних) факторах, що зумовлюють насильство, – позамежній стратифікації, пропаганді агресивного стилю поведінки в ЗМІ,

наркотизмі, алкоголізації, культурній деградації тощо, що пояснює значний опір суспільства обговоренню генетичних детермінант кримінальної агресії (Zhong, Yu, & Fazel, 2020).

З позиції проблем соціалізації агресивні дії зумовлені здебільшого такими чинниками, як: умови життя, вплив виховання й засобів масмедіа, конфлікти з різними суспільними інститутами, можливість легкого доступу до атрибутів жорстокої поведінки. До найбільш значущих чинників, що спричиняють десоціалізацію, належать низький матеріальний достаток, безробіття, втеча з дому в підлітковому віці, рання алкоголізація та наркоманія. Соціальні чинники не лише визначають динаміку кримінальної агресії, а й самі є найважливішими причинами виникнення насильницької злочинності.

Сутність генетичних впливів на поведінку й виявлення генетичних ризиків у людей становлять об'єкт дослідження клінічної кримінології. З огляду на це, є доцільними пропозиції щодо профілактичного лікування, яке на ранній стадії попереджає агресивність, зумовлену генетичними ризиками (Refolo et al., 2025).

Отже, непрямою причиною конкретної поведінки може бути сукупність генів. Проте причиною появи й закріплення такої поведінки є еволюційний процес, який призвів до відбору цих конкретних генів через вплив навколишнього середовища та зумовив здатність виявляти агресивну поведінку як адаптацію.

Використання генетичних прогнозів агресивної поведінки зумовлює серйозні етичні побоювання, до яких належать ризики дискримінації, стигматизації, євгенічного мислення, детерміністичних інтерпретацій, переоцінювання небезпеки, порушення конфіденційності, медикалізації та потенційні наслідки обмеженої наукової експертизи в процесі ухвалення юридичних рішень. Для відповідального розв'язання цих проблем необхідний цілісний і міждисциплінарний підходи. Замість покладатися на редукціоністські пояснення, майбутні дослідження й політика мають інтегрувати дані генетики, нейробіології, психології, соціології та юриспруденції для розвитку кращого розуміння злочинності й агресивної поведінки (Refolo et al., 2025).

Агресивна поведінка нерідко пов'язана з емоційними переживаннями, такими як гнів, ворожість, напруженість тощо. Гнів – це емоція (істотне роздратування, обурення), а ворожість – це більш стійке емоційно-особистісне ставлення або установка щодо інших, яке охоплює гнів, відразу, презирство й неприязнь, що часто спрямовані назовні, але не завжди призводять до агресії. Гнів може бути короткочасною реакцією, а ворожість – це комплекс почуттів, що виявляються тривалий час.

Американський психолог Річард Лазарус (1922–2002) відомий тим, що розробив когнітивно-оціночну теорію емоцій і транзакційну модель стресу та його подолання, які пояснюють, як суб'єктивне оцінювання індивідів формує емоційні реакції та адаптивну поведінку. Він вивчав гнів у межах своєї когнітивної теорії стресу: гнів виникає як оцінювання ситуації (когнітивне оціню-вання) як погрози або перешкоди (ворожості), а не просто як інстинктивна реакція, що спонукає до дії з метою усунення ворожості, яка перешкоджає досягненню цілей (Lazarus, 2023). Зазвичай гнів виникає, якщо під загрозою виявляється само-оцінка чи оцінка з боку оточення, і призводить до стресу. Р. Лазарус (2023) стверджує, що стрес – це стан або відчуття людини, коли вона усвідомлює, що вимоги перевищують особисті й соціальні ресурси, які вона здатна мобілізувати. Жодні події, реакції оточення не визначають стрес, вирішальним чинником є сприйняття людиною психологічної ситуації. На думку Р. Лазаруса (2023), вплив стресу на людину ґрунтується на почутті загрози, вразливості й здатності справлятися з ситуацією, ніж на власне стресовій події. Він визначає психологічний стрес як особливі відносини між людиною та навколиш-нім середовищем, які людина оцінює як обтяжливі або такі, що перевищують її ресурси та загрожують її успіхам.

Відомий психолог Джон К. Барфут (1992) визначав ворожість як антагоністичне ставлення до людей, що містить когнітивний, афективний і поведінковий компоненти. Афективний компонент становлять взаємопов'язані емоції: гнів, роздратування, образа, зневага, обурення, огида тощо. Когнітивний компонент представлений негативними переконаннями щодо людської природи загалом (цинізм) і переконаннями в недоброзичливості інших людей щодо самого суб'єкта (ворожі атрибуції, недовіра, підозрілість). Поведінковий компонент поєднує різноманітні форми вияву ворожості в поведінці, часто замасковані: агресію, негативізм, небажання співпрацювати, уникнення спілкування тощо. Тому Дж. Барфут (1992) вважає ворожість складним утворенням, що охоплює гнів та агресію як поведінкові індикатори.

На думку Джеймс Рід Еверілла (1935–2024), гнів є антисоціальним, негативним і дуже поширеним явищем, яке на міжособистісному рівні передбачає факт порушення соціально прийнятих норм поведінки та наявність мети помститися або принаймні покарати кривдника (Averill, 1982). Причому об'єктом нечасто стає незнайома людина, що викликає неприязнь. Метою гніву є зміна тих умов, які призвели до його виявів, а причиною – невиправдані дії чи випадок, якого можна уникнути.

Ворожість не завжди призводить до агресії, а замість гніву може супроводжуватися іншими емоційними переживаннями. Як психологічне явище її нечасто вирізняють безпосередньо в поведінці індивіда, хоча вона має численні вияви в різноманітних психічних процесах та явищах. Отже, вивчення сфери відносин особистості, зокрема ворожості, є методологічною проблемою.

Найбільш виразно ворожість виявляється у міжособистісних взаємодіях, причому конкретна форма виявів ворожості в процесі спілкування залежить від багатьох чинників. Негативне ставлення до оточення може виражатися в небажанні йти на компроміс, невмінні співпрацювати, уникненні близьких міжособистісних відносин чи соціальних контактів взагалі й навіть у прагненні виконувати самостійно роботу, яку доцільно було б доручити іншим. Останнє з ворожістю пов'язане необов'язково. Найчастіше таке прагнення, як виконувати роботу самостійно, пов'язане з тим, що людина знає безвідповідальність інших, можливих виконавців та їхній професійний рівень і прагнення скористатися результатами роботи інших людей. Прикладом ворожості можуть бути расові, етнічні й інші забобони. Вони за своєю сутністю є формою ворожого ставлення, тому завжди стають причиною агресивних дій проти відповідних об'єктів.

До агресії може призводити фрустрація – негативний психічний стан, що виникає через неможливість досягти мети або задовольнити потребу через перешкоди, які сприймаються як непереборні, викликаючи почуття розчарування, роздратування, тривоги, безсилля чи розпачу. Однією з найдавніших наукових теорій людської агресії є теорія фрустрації-агресії, запропонована Джоном Доллардом, Нілом Міллером, Леонардом Дубом, Орвалом Маурером і Робертом Сіртом 1939 року. Зазначені вчені припустили, що агресія – це не імпульси, які автоматично виникають у надрах несвідомого, а наслідок фрустрації, причому акцентували на тому, що агресія завжди є наслідком фрустрації (а фрустрація, своєю чергою, завжди тягне за собою агресію) (Herasymchuk, 2025).

Зокрема, доведено, що фрустрація викликатиме ворожу агресію пропорційно до того, наскільки фрустрована мета задовольняє потребу індивіда у значущості. Причому імпульс до агресії у відповідь на втрату значущості посилюватиметься за умов, які обмежують здатність індивіда до роздумів та оброблення великої кількості інформації (що може призвести до появи альтернативних, соціально схвалюваних засобів досягнення значущості). Фрустрація, що знижує значущість, викликатиме ворожу агресію, якщо імпульс до агресії не буде замінений неагресивним засобом відновлення значущості. Окрім втрати значущості, можливість її отримання може посилити імпульс до агресії (Kruglanski et al., 2023).

Особливо небезпечною для людини й суспільства є агресія у сфері кримінально-правових відносин. Кримінальна агресія – це протиправна поведінка, спрямована на умисне заподіяння фізичної, матеріальної, моральної шкоди іншій живій істоті (істотам), неживим об'єктам або власне собі. Об'єктом кримінальної агресії може бути жива істота, неживий предмет, юридична особа, держава. Залежно від суб'єкта, кримінальну агресію поділяють на індивідуальну, колективну, масову. Основними критеріями кримінальної агресії є, по-перше, безсумнівний руйнівний характер діяння; по-друге, заборона зазначеного діяння кримінальним законодавством. Однак не всі види агресивної поведінки обов'язково антисоціальні. Наприклад, дії в межах вимушеної оборони або крайньої потреби можуть бути агресивними, але не протиправними. Дії щодо відвернення нападу агресора, наприклад у разі війни, є не лише корисними для соціуму, а й необхідними для виживання людей.

Слід виокремити факт взаємодії генетичної основи й довкілля в механізмі кримінальної агресії. У дослідженнях учених немає підтвердження наявності феномену антисоціального генотипу, що спричиняє адаптивний діапазон поведінки. Середовище з низьким рівнем загроз або проблемних ситуацій з меншою ймовірністю зумовлює антисоціальні агресивні поведінкові реакції, ніж середовище з високим рівнем проблем і загроз. Розуміння сутності ситуацій, які можуть спричинити кримінальну агресію в осіб з високою генетичною схильністю до неї, може надати широкі можливості для профілактичного впливу, спрямованого на формування навичок поведінкового контролю.

Форми вияву кримінальної агресії детерміновані руйнацією сформованих у суспільній свідомості уявлень про дозволене й недозволене, впливом сумнівних цінностей, запозичених з культур інших народів та не завжди прийнятних для менталітету українців, поширенням серед населення кримінальної субкультури, в якій агресія є однією з домінантних цінностей.

Поняття «агресія», що описує поведінку, слід відрізняти від поняття «агресивність» – тобто властивість особистості, що виявляється в готовності до агресії. Вона може бути як стійкою рисою особистості, так і тимчасовою, що з'являється в певний момент і не є постійним станом, отже не є властивістю особистості. Кримінальна агресія необов'язково ґрунтується на агресивній особистісній установці. Агресивність людини не завжди виявляється в агресивних діях (Tymoshenko, 2015).

Агресивність часто супроводжує поганий стан здоров'я. Хронічні вияви гніву негативно впливають на організм людини. З погляду сучасної психології, спалахи агресії є причиною низки захворювань психогенного походження, оскільки негативні емоції пов'язані з тілом і його фізіологічними особливостями. Гнів є причиною хронічного депресивного стану. Що частіше людина виявляє агресію, то тривалішим стає реабілітаційний період апатії та аномії. Наслідками після спалахів гніву можуть бути: втрата енергії; почуття провини, пов'язана з тим, що було завдано шкоди іншій людині; зниження

самооцінки, уражене самолюбство, оскільки шкоди було завдано самому собі; депресивний стан.

Кожна особистість повинна мати певний ступінь агресивності як вияв інстинкту самозбереження. Шляхом численних спостережень К. Лоренц (2021) доводить, що агресія зазнає еволюції через мінливість і відбір, але людина, завдяки своїй свідомості, розуму, може трансформувати агресію в інші форми реагування. Вивчення праць К. Лоренца (2021) наводить на думку: за умови втрати контролю над свідомістю (наприклад, у разі вживання алкоголю або наркотиків), нереалізована агресивність перетворює індивіда на знаряддя вбивства. Водночас за умови контролю над свідомістю агресивність не робить суб'єкта небезпечним. З одного боку, зв'язок між агресивністю та агресією не є жорстким, з іншого – власне акт агресії не завжди набуває свідомо небезпечних форм поведінки в суспільстві. Серед населення, засобів масової інформації побутує думка, що агресивність є синонімом злісних діянь, заради досягнення та володіння якими діяння вчиняється. У психології не будь-яка агресивна поведінка є злим наміром, таким його робить мотив діяльності, ті цінності, заради досягнення й володіння якими діяння здійснюється.

Вияв агресивного потягу завжди пов'язаний з орієнтованістю на власну особистість, яка високо цінується. Коли потреба в честолюбстві чи марнославстві не задовольняються, відбувається посилення агресивного потягу, тобто агресивність – це властивість особистостей, які страждають надмірним честолюбством чи марнославством (Koch et al., 2025),

Надмірний розвиток агресивності визначає поведінку особистості, яка може стати конфліктною, нездатною до нормального спілкування. Сама по собі агресивність не робить суб'єкта соціально небезпечним, оскільки, з одного боку, зв'язок між агресивністю та агресією не є жорстким, а з іншого, його поведінка може не набувати соціально небезпечних форм. На агресивність впливає тривожність, емоційна лабільність, самоконтроль, світогляд, ціннісні орієнтації тощо.

Агресія може супроводжуватися насиллям. Насилля в юридичній психології – це комплексне явище, що охоплює не лише фізичне заподіяння шкоди, а й психологічний, економічний, сексуальний тиск, маніпуляції, погрози, залякування, образи, ізоляцію, приниження, спрямовані на придушення волі, порушення свободи вибору, контроль, руйнування самооцінки з метою підпорядкування жертви, що відображають у законі як злочинне діяння, а в психології визначають як деструктивну модель взаємодії. Норвезький соціолог Йохана Вінсент Галтунга (1930–1924) тлумачив насильство не лише як пряму фізичну дію (війни, теракти), а і як структурну (придушення через соціальні інститути, бідність, нерівність, дискримінацію) і культурну (ідеологія, расизм, сексизм, виправдання насильства). Він запровадив поняття «трикутник насильства», де ці три форми взаємопов'язані: культурне насильство виправдовує структурне, а структурне зумовлює пряме. На думку Й. Галтунги (1969), насильство – це розрив між потенційним благополуччям і реальним життям, коли люди не можуть реалізувати свої можливості через системні проблеми. Це завжди нелегальний вплив на людину, що примушує її поводитися не так, як вона того б хотіла, результатом чого стає шкода. Водночас поняття «агресія» і «насилля» не є синонімами.

Центральним змістовим елементом у тлумаченні поняття насилля є примус, який завжди здійснюється через вплив на психіку людини засобами, що посягають на її фізичне або духовне здоров'я. Застосування сили призводить до шкоди, яка завдається основним людським потребам чи навіть життю загалом, що знижує рівень їх задоволення нижче за потенційно можливий.

Найбільш доступним для емпіричного спостереження є пряме насильство з усіма видами жорстокості, що виявляється людьми щодо інших людей, інших форм життя та природи загалом. Його прямими формами є вбивство, тілесні ушкодження, злидні, десоціалізація із власної культури та ресоціалізація в іншу (наприклад, заборона рідної мови та нав'язування іншої), ставлення до особи/осіб як до людей другого сорту, зрештою, це репресії, вигнання, знущання. Згідно з Й. Галтунгом (1969), структурним насильством можуть бути такі діяння, як: експлуатація, яка призводить до того, що залежні люди пригнічені настільки, що помирають від голоду та хвороб; експлуатація, внаслідок якої залежні можуть опинитися в стані постійної бідності, якому властиві недоїдання й хвороби; вплив на свідомість шляхом обмеження інформації; маргіналізація. Структурне насильство тотожне соціальній несправедливості. Під культурним насильством Й. Галтунг (1969) пропонує розглядати ті аспекти культури символічної сфери нашого існування, які представлені релігією та ідеологією, мовою й мистецтвом, емпіричною та формальною наукою (логікою та математикою), що можуть бути використані для виправдання й легітимації прямого та структурного насильства. Культурне насильство призводить до того, що пряме й структурне насильство починає сприйматися як справедливе або принаймні прийнятне. Вивчення культурного насильства пояснює, яким чином акт прямого насильства та факт структурного насильства легітимізуються.

Для насильницьких злочинців властиві висока збудливість суб'єкта й низький рівень емоційного самоконтролю – дратівливість, імпульсивність, емоційна нестабільність, зосередженість на негативних переживаннях, а також використання неефективних стратегій боротьби з труднощами,

які не дають змоги людині з'ясувати причини проблем, що виникли, і знайти оптимальний спосіб їх розв'язання (Drndarević, 2021). Основними відмітними рисами особи, що здійснює насильницькі злочини, є дефект соціальної ідентифікації, емоційна тупість, імпульсивна агресивність. Особи, винні в убивствах, тілесних ушкодженнях, катуванні, ґвалтуваннях, хуліганських діях, вирізняються крайньою десоціалізацією, стереотипізованістю асоціальних поведінкових навичок, часто страждають на алкоголізм. Для їхньої поведінки властивий крайній егоцентризм, прагнення до негайного задоволення бажань, що спонтанно виникли, примітивізм і цинізм. У насиллі вони вбачають єдиний засіб вирішення конфліктів. Ці особи широко використовують засоби психологічного самозахисту – самовиправдання своєї антисоціальної поведінки, перенесення вини на потерпілого й зовнішні обставини (Međedović, & Vujičić, 1922).

Насильство найчастіше визначають у правовому аспекті, тому юридичне тлумачення насильства зумовлене його протиправністю та суспільною небезпекою. Визначення насильства в кримінально-правовій літературі відображають лише частину виявів насилля, що вивчають кримінологія та психологія.

Висновки

Отже, агресія є складним явищем, що має багато причин. Це результат взаємодії соціальних і біологічних факторів, дія яких корегується конкретними відносинами й ситуацією. Основна причина агресії полягає в стані суспільства, в матеріальних та духовних умовах становлення, існування, розвитку й діяльності людей, які тісно пов'язані з суспільними відносинами.

Феномен агресії є антисоціальною формою девіантної поведінки й гострою соціально-психологічною проблемою сучасності, який досліджують з позиції низки соціально-психологічних концепцій, серед яких теорія інстинкту, еволюційний, когнітивний і соціологічний підходи, соціобіологічна теорія й теорія спонукання. Причинами агресивної девіантної поведінки індивіда можуть бути різні чинники: від довгострокових фізичних і психічних навантажень до різних форм залежностей.

Людська агресія – це адаптивна реакція, яка дає переваги окремим людям. Контроль над агресією також є адаптивною реакцією, яка має вибіркову перевагу для людей. Агресивні інстинкти зумовлюють стимули довкілля, які когнітивно обробляються задля найбільш адаптивної відповіді на вплив.

Агресія є специфічною формою поведінки, натомість агресивність – психічною якістю особистості. Причому агресію трактують як процес, що має специфічну функцію та організацію; агресивність – як певну структуру, що є компонентом складнішої структури психіки людини. Агресивність як психологічне явище в моральному аспекті є нейтральною, оскільки вона може призводити як до соціально схвалюваної, так і до протиправної поведінки. Її можна розглядати як комплексне особистісне утворення, що охоплює взаємопов'язані елементи як емоційно-вольової, так і ціннісно-нормативної сфери.

Кримінальна агресія реалізується в насильницькій злочинності. Насильницьким злочинам властива жорстокість (садизм), високий ступінь зухвалості й цинізму, безжальне й безкомпромісне ставлення до жертви злочину. Результатом насильства стають вкрай трагічні й непоправні наслідки: смерть, тяжкі каліцтва, заподіяння фізичної та моральної шкоди жертві насильницького злочину. Насильство суттєво впливає на стан правової та моральної атмосфери в суспільстві, духовне життя людей і відносини між ними, формування ціннісних орієнтацій і виховання молоді, політику та прийняття державних рішень, економічну, фінансову й соціальну сфери.

Усунути всі фактори агресивної поведінки неможливо. Її можна лише певною мірою контролювати, передусім шляхом застосування покарань. Проте покарання не здатне подолати причини агресії та стримати всі вияви агресивної поведінки. Якщо в певному суспільстві агресію вважають прийнятною формою поведінки, людина буде використовувати цю форму не надто задумуючись над її наслідками. Зараз можна говорити про агресивне суспільство, яке формує свої правила поведінки – боротьби за виживання. Однією з умов успішного розв'язання проблеми зменшення виявів агресії є наукове дослідження соціально-економічних, політичних, духовно-моральних, правових і психологічних чинників, що детермінують агресивну поведінку, та визначення способів її стримання.

Наслідки агресії для суспільства передбачають зростання злочинності, девіантної поведінки, психологічний дискомфорт, соціальну напруженість, а також шкоду індивідам і соціуму, призводячи до деградації соціальних зв'язків і посилення конфліктів як на особистісному рівні (депресії, втрата самооцінки), так і суспільному (статистичне підвищення агресивності).

Вивчення психологічних, фізіологічних, біохімічних, спадкових, ситуативних та інших механізмів гніву, ворожості, насильства й агресії надає ученим широкі можливості для винайдення шляхів запобігання кримінальній і девіантній поведінці та лікування серйозних психічних захворювань. У цьому полягає практична значущість дослідження.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Averill, J.R. (1982). *Anger and Aggression: An Essay on Emotion (Springer Series in Social Psychology).* New York: Springer-Verlag. Retrieved from https://archive.org/details/angeraggressione0000aver/page/n5/mode/2up

[2] Barefoot, J.C. (1992). Developments in the measurement of hostility. *Hostility, coping, & health,* 13-31. DOI: 10.1037/10105-001

[3] Baron, R.A., & Richardson, D.R. (1994). Human Aggression. *Springer Science & Business Media*, 7. Retrieved from https://books.google.com.ua/books/about/Human_Aggression.html?id=MOljg8xXI1oC&redir_esc=y

[4] DeMuth, W. (2023). *Understanding Aggressors: Motivations Behind Predators, Thieves, and the Enraged*. Retrieved from https://www.cvpsd.org/post/understanding-aggressors-motivations-behind-predators-thieves-and-the-enraged

[5] Drndarević, N. (2021). Psychological Theories of Aggression. *Zbornik Instituta Za kriminološka I sociološka istraživanja,* 40(2-3), 91-104. DOI: 10.47152/ziksi202123026

[6] Freud, S. (1982). *Psychologie des Unbewußten* (Studienausgabe Bd III). S. Fischer. Verlag GmbH, Frankfurt am Main. Retrieved from https://philosophie.uni-wuppertal.de/fileadmin/philosophie/PDFs_allg/Seminarmaterialien/Brudzinska/Pages_from__Sigmund_Freud_Studienausgabe_3__Sigmund_Freud-Psychologie_des_Unbewu%C3%9Ften-Fischer__1991__5-9-2.pdf

[7] Galtung, J. (1969). Violence, Peace, and Peace Research. *Journal of Peace Research,* 6(3), 167-191. Retrieved from https://www2.kobe-u.ac.jp/~alexroni/IPD%202015%20readings/IPD%202015_7/Galtung_Violence,%20Peace,%20and%20Peace%20Research.pdf

[8] Halle, C., Tzani-Pepelasi, K., Pylarinou, N., & Fumagalli, A. (2020). The link between mental health, crime and violence. *New Ideas in Psychology*, 58. DOI: 10.1016/j.newideapsych.2020.100779

[9] Herasymchuk, O. (2025). Aggression as an adaptive mechanism. *European humanities studies: State and Society,* 1(1), 119-135. DOI: 10.38014/ehs-ss.2025.1.09

[10] Kobata, I., Fukuura, Y., Kaba, Y., & Shigematsu, Y. (2025). Situational Factors Impacting Harmful Behavior Towards Others Related to Mental Health in the Community and Their Associations: A Scoping Review Based on Systematic Reviews. *Healthcare,* 13(2). DOI: 10.3390/healthcare13020152

[11] Koch, J., Hernandez-Pena, L., Buades-Rotger, M., & Wagels, L. (2025). A Historical Overview of Aggression Research: Theoretical Frameworks, Measurement Tools, and Future Directions. *Social Psychology.* DOI: 10.31234/osf.io/e9xrs_v1

[12] Kruglanski, A.W., Ellenberg, M., Szumowska, E., Molinario, E., Speckhard, A., Leander, N.P., Pierro, A., Cicco, G.D., & Bushman, B.J. (2023). Frustration–aggression hypothesis reconsidered: The role of significance quest. *Aggressive behavior*, 49(5), 445-468. DOI: 10.1002/ab.22092

[13] Lazarus, R.S., & Lazarus, B.N. (2023). *Passion and Reason: Making Sense of Our Emotions.* New York: Oxford University Press. DOI: 10.1093/oso/9780195087574.001.0001

[14] Li, R., Yang, R., Huang, M. & Xia, L.-X. (2022). The longitudinal effect of violent attitude on physical aggression and the underlying motivational mechanisms. *Personality and Individual Differences*, 188. DOI: 10.1016/j.paid.2021.111476

[15] Lorenz, K. (2021). *On Aggression* (2nd ed.). London: Routledge. DOI: 10.4324/9781003209249

[16] Međedović, J., & Vujičić, N. (2022). How dark is the personality of murderers? Psychopathy, Machiavellianism, and sadism in homicide offenders. *Personality and Individual Differences,* 197. DOI: 10.1016/j.paid.2022.111772

[17] Navas-Casado, M.L., García-Sancho, E., & Salguero, J.M. (2023). Associations between maladaptive and adaptive emotion regulation strategies and aggressive behavior: A systematic review. *Aggression and Violent Behavior,* 71. DOI: 10.1016/j.avb.2023.101845

[18] Pretorius, L., & Herbst A.G. (2025). Understanding client violence through social learning theory: A scoping review. *Social Sciences & Humanities Open*, 11. DOI: 10.1016/j.ssaho.2025.101513

[19] Refolo, P., Ferracuti, S., Grassi, S., Raimondi, C., Mercuri, G., Zedda, M., Aulino, G., Spagnolo, A.G., & Oliva, A. (2025). Ethical issues in the use of genetic predictions of aggressive behavior in the criminal justice system: a systematic review. *Frontiers in Genetick*. DOI: 10.3389/fgene.2025.1599750

[20] Tordjman, S. (2022). Aggressive behavior: A language to be understoodLes comportements agressifs: un langage à comprendre. *L'Encéphale*, 48(1), 4-13. DOI: 10.1016/j.encep.2022.08.007

[21] Tymoshenko, V.I. (2015). Aggressive behavior: its essence and causes. *Bulletin of the Ministry of Justice of Ukraine,* 6(164), 58-59. Retrieved from https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0496d981-bc13-4b2b-8b9c-6431a59e64d0/content

[22] Tymoshenko, V.I., Maksymov, S.I., Makarenko, L.O., Kravchenko, O.S., & Kravchenko, S.S. (2021). Threats to human rights in a globalized world. *Amazonia Investiga*, 10(39), 9-15. DOI: 10.34069/AI/2021.39.03.1

[23] Whiting, D., Lichtenstein, P., & Fazel, S. (2021). Violence and mental disorders: a structured review of associations by individual diagnoses, risk factors, and risk assessment. *The Lancet Psychiatry*, 8(2), 150-161. DOI: 10.1016/S2215-0366(20)30262-5
[24] Wulandaria, A.N., & Nurhamida, Y. (2024). Factors Causing Aggression Behavior Viewed from Psychology: A Literature Study. *International Journal of Research Publication and Reviews*, 5(7), 2071-2082. DOI: 10.55248/gengpi.5.0724.1802
[25] Zharovska, I.M. (2023). Aggressive behavior in a modern transitive society: philosophical and legal and theoretical and legal aspects. *Bulletin of the Lviv University of Trade and Economics. Legal Sciences*, 13, 12-16. DOI: 10.32782/2616-7611-2023-13-02
[26] Zhong, S., Yu, R., & Fazel, S. (2020). Drug Use Disorders and Violence: Associations With Individual Drug Categories. *Epidemiol Rev,* 42(1), 103-116. DOI: 10.1093/epirev/mxaa006

Список використаних джерел

[1] Adler A. The aggression drive in life and in neurosis. *Revista de Psicoanálisis.* 1974. Vol. 38 (2–3). P. 417–426. Retrieved from https://archive.org/details/angeraggressione0000aver/page/n5/mode/2up
[2] Barefoot J. C. Developments in the measurement of hostility. *Hostility, coping, & health*. 1992. P. 13–31. DOI: 10.1037/10105-001
[3] Baron R. A., Richardson D. R. Human Aggression. *Springer Science & Business Media.* 1994. P. 7. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Human_Aggression.html?id=MOljg8xXI1oC&redir_esc=y
[4] DeMuth, W. (2023). *Understanding Aggressors: Motivations Behind Predators, Thieves, and the Enraged*. Retrieved from https://www.cvpsd.org/post/understanding-aggressors-motivations-behind-predators-thieves-and-the-enraged
[5] Drndarević N. Psychological Theories of Aggression. *Zbornik Instituta Za kriminološka I sociološka istraživanja*. 2021. Vol. 40. Issue (2–3). P. 91–104. DOI: 10.47152/ziksi202123026
[6] Freud S. Psychologie des Unbewußten (Studienausgabe Bd III). S. Fischer. Verlag GmbH, Frankfurt am Main, 1982. URL: https://philosophie.uni-wuppertal.de/fileadmin/philosophie/PDFs_allg/Seminarmaterialien/Brudzinska/Pages_from__Sigmund_Freud_Studienausgabe_3__Sigmund_Freud-Psychologie_des_Unbewu%C3%9Ften-Fischer__1991__5-9-2.pdf
[7] Galtung J. Violence, Peace, and Peace Research. *Journal of Peace Research*. (1969). Vol. 6. Issue 3. P. 167–191. URL: https://www2.kobe-u.ac.jp/~alexroni/IPD%202015%20readings/IPD%202015_7/Galtung_Violence,%20Peace,%20and%20Peace%20Research.pdf
[8] Halle C., Tzani-Pepelasi K., Pylarinou N., Fumagalli A. The link between mental health, crime and violence. *New Ideas in Psychology.* 2020. No. 58. DOI: 10.1016/j.newideapsych.2020.100779
[9] Herasymchuk O. Aggression as an adaptive mechanism. *European humanities studies: State and Society*. 2025. Vol. 1. Issue 1. P. 119–135. DOI: 10.38014/ehs-ss.2025.1.09
[10] [10] Kobata, I., Fukuura, Y., Kaba, Y., & Shigematsu, Y. (2025). Situational Factors Impacting Harmful Behavior Towards Others Related to Mental Health in the Community and Their Associations: A Scoping Review Based on Systematic Reviews. *Healthcare.* Vol. 13. Issue 2. DOI: 10.3390/healthcare13020152
[11] Koch J., Hernandez-Pena L., Buades-Rotger M., Wagels L. A Historical Overview of Aggression Research: Theoretical Frameworks, Measurement Tools, and Future Directions. *Social Psychology.* 2025. DOI: 10.31234/osf.io/e9xrs_v1
[12] Kruglanski A. W., Ellenberg M., Szumowska E., Molinario E., Speckhard A., Leander N. P., Pierro A., Cicco G. D., Bushman B. J. Frustration–aggression hypothesis reconsidered: The role of significance quest. *Aggressive behavior.* 2023. Vol. 49. Issue 5. P. 445–468. DOI: 10.1002/ab.22092
[13] Lazarus R. S., Lazarus B. N. Passion and Reason: Making Sense of Our Emotions. New York : Oxford University Press, 2023. DOI: 10.1093/oso/9780195087574.001.0001
[14] Li R., Yang R., Huang M., Xia L.-X. The longitudinal effect of violent attitude on physical aggression and the underlying motivational mechanisms. *Personality and Individual Differences*. 2022. No. 188. DOI: 10.1016/j.paid.2021.111476
[15] Lorenz K. On Aggression. 2nd Edition. London : Routledge, 2021. 307 p. DOI: 10.4324/9781003209249
[16] Međedović J., Vujičić N. How dark is the personality of murderers? Psychopathy, Machiavellianism, and sadism in homicide offenders. *Personality and Individual Differences*. 2022. No. 197. DOI: 10.1016/j.paid.2022.111772
[17] Navas-Casado M. L., García-Sancho E., Salguero J. M. Associations between maladaptive and adaptive emotion regulation strategies and aggressive behavior: A systematic review. *Aggression and Violent Behavior*. 2023. No. 71. DOI: 10.1016/j.avb.2023.101845
[18] Pretorius L., Herbst A. G. Understanding client violence through social learning theory: A scoping review. *Social Sciences & Humanities Open*. 2025. No. 11. DOI: 10.1016/j.ssaho.2025.101513

[19] Refolo P., Ferracuti S., Grassi S., Raimondi C., Mercuri G., Zedda M., Aulino G., Spagnolo A. G., Oliva A. Ethical issues in the use of genetic predictions of aggressive behavior in the criminal justice system: a systematic review. *Frontiers in Genetick*. 2025. DOI: 10.3389/fgene.2025.1599750
[20] Tordjman S. Aggressive behavior: A language to be understoodLes comportements agressifs: un langage à comprendre. *L'Encéphale.* 2022. Vol. 48. Supplement 1. P. 4–13. DOI: 10.1016/j.encep.2022.08.007
[21] Тимошенко В. І. Агресивна поведінка: її сутність та причини. *Бюлетень Міністерства юстиції України.* 2015. № 6 (164). С. 58–59. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0496d981-bc13-4b2b-8b9c-6431a59e64d0/content
[22] Tymoshenko V. I., Maksymov S. I., Makarenko L. O., Kravchenko O. S., Kravchenko S. S. Threats to human rights in a globalized world. *Amazonia Investiga.* 2021. No. 10 (39). P. 9–15. DOI: 10.34069/AI/2021.39.03.1
[23] Whiting D., Lichtenstein P., Fazel S. Violence and mental disorders: a structured review of associations by individual diagnoses, risk factors, and risk assessment. *The Lancet Psychiatry*. 2021. No. 8 (2). P. 150–161. DOI: 10.1016/S2215-0366(20)30262-5
[24] Wulandaria A. N., Nurhamida Y. Factors Causing Aggression Behavior Viewed from Psychology: A Literature Study. *International Journal of Research Publication and Reviews.* 2024. No. 5 (7). P. 2071–2082. DOI: 10.55248/gengpi.5.0724.1802
[25] Жаровська І. М. Агресивна поведінка в сучасному транзитивному суспільстві: філософсько-правові та теоретико-правові аспекти. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Серія «Юридичні науки».* 2023. № 13. С. 12–16. DOI: 10.32782/2616-7611-2023-13-02
[26] Zhong S., Yu R., Fazel S. Drug Use Disorders and Violence: Associations With Individual Drug Categories. *Epidemiol Rev.* 2020. No. 42 (1). P. 103–116. DOI: 10.1093/epirev/mxaa006

TYMOSHENKO Vira
Doctor of Law, Professor, Leading Research Fellow of the Research Laboratory on Forensic Support and Forensic Expertise of the Educational and Scientific Forensic Expertise Institute of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2947-5627;
KOROLCHUK Viktor
PhD in Law, Senior Research Fellow, Deputy Head of the Department of Organization of the Educational Process of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1104-3175

Psychological and Criminological Aspects of Aggression and Aggressiveness

Abstract. The problem of aggression and aggressiveness in the modern world is considered. Aggressive actions can be caused by social tension for any reason, individual, group and role frustration factors. All this is exacerbated in the conditions of war and corruption, which is currently taking place in Ukraine. This is the relevance of the article. Purpose: to clarify the social and natural determinants of aggressive behavior, to determine the causes of human aggressiveness and the possibilities of its neutralization. Methodological basis: systemic and historical approaches, as well as the formal-logical method, methods of induction and deduction, analysis and synthesis, the principle of reflection, according to which all mental phenomena are the result of a reflection of the surrounding world. The conclusions state that the main cause of aggression lies in the state of society, the material and spiritual conditions of people's existence. Aggression can be considered as an adaptive reaction that gives advantages to individual people. Control of aggression is also an adaptive reaction that has a selective advantage for people. Criminal aggression is realized in violent crime, which is characterized by cruelty (sadism), a high degree of audacity and cynicism, a ruthless and uncompromising attitude towards the victim of the crime. The scientific novelty lies in substantiating the idea that it is impossible to eliminate all factors of aggressive behavior. It can only be controlled to a certain extent, primarily through the use of punishment. The study of psychological, physiological, biochemical, hereditary, situational and other mechanisms of anger, hostility, violence and aggression provides scientists with ample opportunities for inventing ways to prevent criminal and deviant behavior and treat mental illnesses. This is the practical significance of the study.

Keywords: conflict; hostile emotions; frustration; depression; violence, anger; violent crime.